

Гэты чалавек быў адданы сваёй Радзіме і змагаўся за яе, як мог. Ён, гатовы падняць свой край з кален, адрадіць яго, стаў прыкладам мужнасці, патрыятызму і грамадзянскага гонару. Зрабіць гэта аказалася не пад сілу паўстанцам. І толькі рэхам той далёкай эпохі даносыцца да нас гукі чароўнага і сумнага паланэзу, што распявае пра страту, якая для кожнага патрыёта Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай была непамернай ранай у яго сэрцы.

Літаратура

1. Агінскі, М. К. Мемуары пра Польшчу і палякаў з 1788 да 1794 года / М. К. Агінскі / пер. В. Рамановіч // ARCHE Пачатак. – 2011. – № 6.
2. Аўласенка, Г. «Развітанне з Радзімай» Міхала Агінскага // Рэжым доступу: http://www.p-shkola.by/ru/child_periodical/rukzachok?art_id=1023. – Дата доступу: 17. 04. 2014.
3. Верамейчык, С. І. Міхал Клеафас Агінскі, 1765 – 1833: продкі, жыццё ў Залессі, нашчадкі (спроба храналогіі) / С. Верамейчык. – Мінск: Кавалер Паблішэрс, 2003. – 127 с.
4. Емельяныч, У. Паланез для касінераў: 3 падзей паўстання 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі / У. Емельяныч. – Мінск: Беларусь, 1994. – 160 с.

Ацэнка Люблінскай уніі ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі

Цераховіч Ю.А., 4 курс, гістарычны факультэт, БДПУ;
нав. кір. – кандыдат гістарычных навук, дацэнт М.М. Сакалоў, БДПУ

Дзве Сусветныя вайны, што адбыліся ў прамежак аднаго XX стагоддзя прывялі Еўропу да небывалай разрухі, але ў той жа момант прыйшоў жахлівы вопыт аб тым, што толькі разам можна аднавіць страчаную спадчыну – гарады і вёскі, прамысловасць і прадпрыемствы. У сувязі з гэтым праблема інтэграцыйных працэсаў стаіць вельмі востра ў сучаснай міжнароднай палітыцы. Пры гэтым праблема інтэграцыі разумелася яшчэ ў Сярэднявеччы, аб складанні адзінай еўрапейскай дзяржавы выказаўся чэшскі кароль Іржы Падэбрад. Добра разумеў гэта пытанне і нашыя продкі XIV-XVI ст., але ў той момант яны мелі імкненне да саюзу з Польшчай, а не з Масквой.

Розныя аспекты гістарыяграфіі Люблінскай уніі адлюстраваны ў працах беларускіх даследчыкаў Валерыя Шэйфера, Пятра Кручак. У расійскай дарэвалюцыйнай гістарыяграфіі праблему гэтай падзеі даследаваў Валерый Шэйфер. Пётр Кручак прааналізаваў погляды на унію гісторыкаў другой паловы XIX – пачатку XX стагоддзя. У сувязі з адзначанымі працамі паўстала задача прааналізаваць сучасную гістарыяграфію і яе ацэнку Люблінскай уніі.

З развалам СССР у 1991 г. адбыўся карэнны пералом у гістарычнай навуцы, у поглядах гісторыкаў. У сувязі з новымі палітычнымі рэаліямі 1990-х. гг. адбылося зрушэнне акцэнтаў у гістарыяграфіях краін, якія некалі складалі Рэч Паспалітую, а менавіта ў Польшчы, Украіне, Літве і Беларусі адносна трактавання і ацэнкі многіх гістарычных падзей, і Люблінская унія не стала выключэннем.

Адным з першых у асэнсаванні значэння Люблінскай уніі ў сучаснай гістарыяграфіі быў Павел Лойка, які адзначыў знешнія і унутраныя фактары гэтай падзеі. Пры гэтым ён падкрэсліў, што нягледзячы на пастанову Сейма аб злучэнні ў адзінае цела з Каронай, ВКЛ захавала сваю самастойнасць, дзякуючы «сепаратызму» і антыпольскім настроям у грамадстве пасля Люблінскай уніі. Гісторык бачыць яскравай прыкметай незалежнасці ВКЛ яго III Статут у якім замацаваны інтарэсы насельніцтва ВКЛ, а пра Люблінскую унію не было ніводнай згадкі [4].

Выдатны беларускі гісторык права Язэп Юхо вялікае значэнне ў сваіх працах надаваў працэсам беларускай дзяржаўнасці, сярод якіх дзяржаўныя зносіны і уніі з Польшчай займалі істотнае месца. Ён абвясняе высновы польскіх і савецкіх гісторыкаў наконце ацэнку Крэўскай і Люблінскай уніі і выказвае ідэю пра канфедэратыўны лад Рэчы Паспалітай – «была створаная адзіная заканадаўчая ўлада сумеснага сойму пры захаванні падвойнай выканаўчай улады ў асобных урадах», у якой ВКЛ захавала свой суверэнітэт і заставалася «пры тытуле, дастойствах і урадах усіх шляхетных станаў» [8, с. 194]. Пры гэтым гісторык вельмі негатыўна ахарактызаваў ролю польскага боку і Жыгімонта II Аўгуста ў справе заключэння уніі [8, с. 126-136].

Проціпелы пункт гледжання выказаў Алег Трусаў, які прыйшоў да нетыповага раней пазітыўнага стаўлення для беларускай гістарыяграфіі адзначанай падзеі. Даследчык адзначыў, што дзякуючы уніі з Польшчай ВКЛ «здолела захавацца як дзяржава са сваёй грашовай сістэмай, эканомікай, мовай, войскам...». Гісторык падкрэсліў, што «Можна па-рознаму ставіцца да ўмоў, падпісаных у Любліне, але нельга забываць аднаго. Ці існавала б цяпер наогул беларуская нацыя, калі б Масковія захапіла ВКЛ ў XVI стагоддзі? Дастаткова толькі ўспомніць лёс самабытнай наўгародскай культуры. Што засталося ад «господина Великого Новгорода» пасля «этнічных чыстак», зробленых Іванам Жалівым і яго пяярэзнікамі? Быў знішчаны самабытны ўсходнеславянскі этнас, які меў сваю архітэктуру, жываліс, леталісанне, устойлівыя рэспубліканскія традыцыі грамадскага і палітычнага жыцця» [7, с. 3].

Заснавальнік «рамантычнай» беларускай гістарыяграфіі Мікола Ермаловіч падкрэсліў, што унія з'яўлялася «меншым злом» у параўнанні з небяспэкай поўнага паглынання ў склад Маскоўскай дзяржавы, якая была б верагодна «большым бедствам» для ВКЛ [2, с. 335].

Зусім супрацьлеглыя погляды выказаў Генадзь Сагановіч, які ў цэлым пазітыўна ацэньвае вынікі Люблінскай уніі: “Унія, заключаная добраахвотна, стала вялікім гістарычным актам. Супольная дзяржава, створаная прадстаўнікамі беларускага, літоўскага, польскага і ўкраінскага народаў у Любліне, найперш намаганнямі шляхты ў яе барацьбе за дэмакратыю, праіснавала чатыры стагоддзі і не мела сабе роўных у эўрапейскай гісторыі” [6, с. 204].

У сувязі з напісаннем гэтай працы выйшла крытычная рэцэнзія Аляксандра Краўцэвіча, сярод аб’ектаў крытыкі была і аднабокая ацэнка Люблінскай уніі дадзеная Генадзем Сагановічам. Гісторык адзначыў, што шляхта не была ініцыятарам змагання за захаванне ўверэннітэту ВКЛ. Пры гэтым ён падкрэсліў, што магнаты ў першую чаргу дабіліся аўтаноміі ВКЛ ў складзе новай дзяржавы. У адрозненні ад станючай ацэнкі Генадзя Сагановіча шляхецкай дэмакратыі Аляксандр Краўцэвіч падкрэсліў, што яна прывяла да ўпадку Рэчы Паспалітай і прынесла страту сацыяльнай эліты для беларусаў, літоўцаў, украінцаў у выніку актыўнай яе паланізацыі [3, с. 193].

Плюсы і мінусы Люблінскай уніі для ВКЛ і беларускага народа ў прыватнасці, зрабіў Генадзь Прыбытка. Ён бадай першым сярод беларускіх гісторыкаў прызнаў той факт, што менавіта дзякуючы уніі ўдалося адваяваць Полацк у Маскоўскага княства і перамагчы ў Лівонскай вайне. Ён адзначыў, што Люблінская унія была неабходнай дзеля захавання не толькі ВКЛ, але і наогул беларускага этнасу ў складаны перыяд яго існавання.

Гісторык прыйшоў да нетрадыцыйнай станючай трактоўкі акту аб перадачы ўкраінскіх земляў у склад Польшчы. Ён канстатаваў немагчымасць змагання на два франты з Масквой, якая была прыкрытычнай на той час; і Крымскім ханствам, што з’яўлялася стратэгічна нявыгадна ў тым рэчышчы, што ВКЛ плаціла штогадовыя “памінкі” Крымскаму ханству каб утаймаваць агрэсара, але гэта не застрахоўвала краіну ад яе нападаў, што прыводзіла да руінавання гарадоў і мястэчак нават на тэрыторыі Беларусі. Тым самым пераход ўкраінскіх зямель у склад Польшчы пераклаў абавязкі па яе ахове паўднёвых межаў краіны на рахунак Кароны, у якіх да таго ж выпяла праблема казачтва, якая стала ўнутранай праблемай ужо не ВКЛ, а Польшчы.

Паланізацыя на думку гісторыка была закладзена не ў выніку Люблінскай уніі, а ў сувязі з Рэфармацыяй, бо большасць пратэстанцкай літаратуры выдавалася на польскай мове, што ў сваю чаргу і пашырала “пальшчызню” сярод магнатаў і шляхты [5].

2009 год стаў часам актывізацыі “ўніяцкай” тэматыкі ў сувязі з святкаваннем 440-годдзя Люблінскай уніі і ўтварэння Рэчы Паспалітай. Была праведзена навуковая канферэнцыя прысвечаная гэтай падзеі ў Торуні 2-3 красавіка 2009 г. Святкаванне 440-годдзя уніі 1 ліпеня 2009 г. у Любліне было падставой да важных перамоваў на тэму ўкраінска-польскіх стасункаў паміж прэзідэнтамі Украіны і Польшчы. Падчас святкавання ў Любліне была адкрыта памятная дошка на абноўленым манументе прысвечаным гэтай падзеі, з лозунгам Папы Рымскага Іаана Паўла II, які сведчыў: “Ад Люблінскай уніі да Еўрапейскай уніі”. У сувязі з 440-годдзем Люблінскай уніі адбыліся таксама міжнародныя канферэнцыі затым у Мінску 15-17 кастрычніка, і Вільні 19-20 лістапада 2009 года.

Аднак вышэй згаданыя спробы перагляду ацэнкі Люблінскай уніі не мелі шырокага распаўсюджвання сярод некаторых старэйшых гісторыкаў Беларусі. Гэта яркава адлюстравана ў падручніках беларускіх гісторыкаў Новіка, Марцуля, Петрыкава, Чыгрынава, Маліноўскага, Трашчанка і інш.

Далейшую ацэнку Люблінскай уніі прадставіў Георгій Галенчанка, які падкрэсліў, што ад Люблінскай уніі выйгралі і прайгралі абодва бакі. Тэрытарыяльныя здабыткі для Польшчы і асваенне ўкраінскіх земляў у сваю чаргу сутыкнулі іх інтарэсы з Асманскай імперыяй і яе васалам Крымскім ханствам і Маскоўскай дзяржавай. У сваю чаргу ВКЛ страціла частку сваёй тэрыторыі, але ў той жа час захавала сваю незалежнасць і пералапіла няўдалы ход Лівонскай кампаніі [1].

Андрэй Янушкевіч абвяргаў стэрэатыпны тэзіс гістарыяграфіі аб імкненні шляхты да “залатых шляхецкіх вольнасцяў”. Ён падкрэсліў, што унія была ў яе інтарэсах у сэнсе ваенна-палітычнага саюзу з Каронай, а іх вольнасці і без таго былі зафіксаваны ў II Статуце ВКЛ 1566 года. На яго думку, у сувязі з Лівонскай вайной вычарпанасць фінансавых і ваенных рэсурсаў выклікала імкненне да ваенна-палітычнага саюзу з Польшчай [9, с. 301]. Пры гэтым ён падкрэсліў, што “ні магнаты, ні шараговыя шляхта не падтрымалі ідэю інкарпарацыйнай уніі, цвёрда адстойваючы суверэннітэт краіны. Унія разглядалася перадусім як раўнапраўны саюз дзвюх дзяржаў, неабходны для забеспячэння іх беспякі і правядзення ўзгодненай знешняй палітыкі” [9, с. 336].

Такім чынам у найноўшай гістарыяграфіі Беларусі ідзе працэс пераадольвання старых савецкіх і імперскіх міфаў. Не стала выключэннем сярод іх і Люблінская унія. Савецкая трактоўка аб “змове польска-літоўскіх феодалаў супраць беларускага і ўкраінскага народаў” адыходзіць у мінулае.

Літаратура

1. Голенченко, Г.В. «Шляхетская демократия» в Великом княжестве Литовском XVI-XVIII вв. / Г.В. Голенченко // Беларусь и Россия: общество и государство. – [Электронный ресурс]. – Код доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-33.html>. – Дата доступа: 09.02.2016.

2. Ермаловіч, М. Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае / Мікола Ермаловіч. – Мн.: “Беллітфонд”, 2000. – 448 с.
3. Краўцэвіч, А. Да новай гісторыі старажытнай Беларусі (Рэц.: Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца 18 ст. Мінск, “Энцыклапедыкс”, 2001. – 412 с.) // Гістарычны альманах. Т. 8. Гродна, 2003. С. 188-194.
4. Лойка, П. А. Незалежнасць пасля Любліна, або магнацка-шляхецкая «беларусізацыя» / П. А. Лойка // Спадчына. – 1991. – № 5. – С. 11-16.
5. Прыбытка, Г. Апалогія Рэчы Паспалітай. – [Электронны рэсурс]. – Код доступу: <http://www.jivebelarus.net/history/gistografia/apology-of-rech-pospolyta.html>. – Дата доступу: 14.02.2016.
6. Сагановіч, Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII ст. / Г. Сагановіч. – Мн.: Энцыклапедыкс, 2001. – 412 с.
7. Трусаў, А. Прышоў час збіраць камяні: Да ўгодкаў Люблінскай уніі 1569 г. / А. Трусаў // Нар. газ. – 1994. – 22-24 кастрычніка. – С. 3.
8. Юхо Я.А. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Вучэбн. дапам. – Мінск: Універсітэцкае, 1992. – 270 с.
9. Янушкевіч, А. М. Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558-1570 гг.: манаграфія / А. М. Янушкевіч. – Мінск: Медисонт, 2007. – 356 с.

Гендэрныя ролі шляхціцкі Вялікага княства Літоўскага ў мемуарнай літаратуры XVIII ст.

Уласевіч Р.М., 5 курс, гістарычны факультэт, БДУ
наук. кір. – кандыдат гістарычных навук, дацэнт С.А. Захаркевіч, БДУ

Калі разглядаць паўсядзённае жыццё і гендэрныя ролі жанчыны шляхецкага паходжання ў XVIII ст., то мы сутыкнёмся з адной акалічнасцю. Пераважная большасць крыніц, якія б маглі распавесці нам пра вышэйакрэсленыя праблемы створаны мужчынамі. Галоўнымі героямі мемуараў з’яўляюцца пераважна мужчыны, якія займаліся дзяржаўнымі справамі, паляваннямі, балямі, сеймікамі і г.д. Фактычна, жанчына ў мемуарнай літаратуры знаходзіцца ў ценю спраў і прыгод мужчын. Аднак вядомы мемуарысты жанчыны, а менавіта С. Р. Пільшынова і Т. Мараўская з Радзівілаў.

Пад гендэрнымі ролямі варта разумець сукупнасць паводзінаў, якія грамадства чакае ад чалавека ў залежнасці ад яго гендэрнай прыналежнасці. Гендэрныя ролі фарміруюцца за кошт культуры і стэрыятыпаў якія пануюць у грамадстве. Калі гендэрная роля гэта парадак дзеянняў, то гендэрны стэрыятып гэта штуршок да дзеяння.

Але перад тым, як пачаць разгляд гендэрных роляў жанчыны ў шляхецкім грамадстве, неабходна зазірнуць у дзяцінства. Менавіта ў часы дзяцінства адбываецца фарміраванне мужчынскіх і жаночых гендэрных роляў. Е. Кітовіч згадвае наступнае: “У школе парафіяльнай вучылі хлопцаў; дзяўчат аддавалі да жанчын шляхетных, якія вучылі іх чытаць па-польску, вышываць. Дачок заможных навучалі нямецкай і французскай мове, якія пачалі ўваходзіць у моду. Дачок вялікіх панюў навучалі таму дома губернанткі, пры тым пісьму і танцу мэтры” [6, с. 13]. Навучаць дзяўчат маглі і пры манастырах, пра што ўсёаіх успамінах згадвае С. Р. Пільшынова, якая аддала сваю дачку Канстанцыю Гальпіраву на навучанне ў Нясвіж да манахіні бенедыктынак [2, с. 88]. Вышэй прыведзеныя факты сведчаць аб тым, што ўжо з дзяцінства шляхціцка і дачок магнатаў рыхтавалі да хатняга і публічнага жыцця, якое выключала заняткі палітыкай і атрыманне адукацыі ў навучальных установах Рэчы Паспалітай.

Не менш пра месца жанчыны ў грамадстве могуць сказаць нормы права. У адпаведнасці са Статутам 1588 года дзяўчына якая выходзіла замуж без дазволу бацькі (у тэксце менавіта бацькі альбо братоў) пазбаўлялася пасагу. Муж у сваю чаргу павінен быў, яшчэ да шлюбу, перапісаць на будучую жонку частку сваіх уладанняў [5]. Аднак на практыцы сітуацыя магла мець іншы выгляд. На дазвол аб шлюбе значны ўплыў мела і матка. Напрыклад, М. Матусэвіч згадвае наступнае: “Распавёў майму бацьку аб інтарэсах Сасноўскага, бацька быў згодны; падабаўся яму Сасноўскі і сястра жадала мая ісці за яго, але матка мая ўсё так парабіла, што Сасноўскі з’ехаў з Расны” [7, с. 71].

Для магнацкіх родаў шлюб меў краінае важнае значэнне, і калі ён адбываўся не па волі бацькоў, альбо братоў гэта было катастрофай і выклікала абурэнне. Заклучэнне шлюбу ў шляхецкім асяродку – гэта родавая палітыка, уважанная стрэгія. Матывам для шлюбу у той час выступалі перспектывы кар’ернага росту, фінансавыя, маёманскія і палітычныя выгоды. Бакі бралі на сябе абавязкі ў фінансавым плане, што праяўлялася ў выглядзе пасагу для нявесты і запісанне чвэртай часткі маёмасці на будучую жонку з боку жаніха [11]. Па сваёй сутнасці, дзяўчына магла выступаць у якасці сродка правядзення родавай палітыкі, скіраванай на набыццё вышэйакрэсленых выгод і сувязяў. І калі шлюб адбываўся без санкцыі з боку родных, то гэта было значнай праблемай. Напрыклад, Тэафілія Радзівіл выйшла без дазволу брата замуж за карнэта Мараўскага, Караль Радзівіл адрасаваў ёй у лісце наступныя радкі: “Гэты нешчаслівы выпадак забытаў неабдуману пачуцці в. м. пані, апаганіў каштоўныя скарбы майго дома, прынёс такім подлым спалучэннем вечную ганьбу і пляму, якую ніколі не сцерці; кожны ўспамін пра яе выціскае мне з вачэй слёзы і суровай крывады